

4. SZKIC HISTORYCZNY ORGANIZACJI GEODEZJI I KARTOGRAFII W POLSCE W LATACH 1918–1939

Pod koniec pierwszej wojny światowej, po przeszło stuletniej niewoli, powstało niepodległe państwo polskie. Przed narodem polskim, żyjącym w trzech odrębnych państwach zaborczych, stało trudne zadanie powołania władz kraju i scalenia terenów byłych zaborów w jeden organizm państwowy.

Wśród wielu zagadnień wymagających rozwiązania prawnego i administracyjnego, trzy związane były z pracą zawodu geodezyjnego. Były to zagadnienia obronności kraju, przebudowy ustroju rolnego i wymiaru podatku gruntowego.

W dziedzinie obronności należało wyposażać wojsko polskie w polskie mapy topograficzne, a w związku z tym wykonać w całym kraju pomiary podstawowe oraz zdjęcia topograficzne. Przebudowa ustroju rolnego wymagała przeprowadzenia reformy rolnej, likwidacji serwitutów i unowocześnienia struktury przestrzennej gruntów. Było to niezbędne zwłaszcza na ziemiach dawnego zaboru rosyjskiego, na których wciąż dominował na wsi przestarzały płodozmian trójprzemienny przy występującej powszechnie, nad wyraz uciążliwej, sznurowej szachownicy gruntów rolnych. W dziedzinie podatku gruntowego istniały różnice pomiędzy ziemią dawnego zaboru rosyjskiego, na której nie było katastru gruntowego, a zaborami austriackim i pruskim, na których istniały dwa odmienne systemy katastralne. Należało więc ujednoczyć ewidencję i klasyfikację gruntów, jak również zaspokoić indywidualne zapotrzebowanie ludności miast i wsi na prace geodezyjne.

Poważną trudnością przy wykonywaniu prac geodezyjnych, tak ważnych dla obronności i gospodarki kraju oraz ludności, była odmiennosc systemów miar, systemów hipotecznych oraz przepisów prawnych i instrukcji technicznych, dotyczących działalności i uprawnień zawodu geodezyjnego. Brak było również dostatecznej liczby wykwalifikowanych geodetów, a co gorsza na ziemiach polskich nie istniało wyższe, a nawet średnie szkolnictwo geodezyjne, poza dwuletnim kursem na geometrów w Szkole Politechnicznej we Lwowie, prowadzonym tam od 1896 r. W I ogólnopolskim zjeździe mierniczych, który odbył się w Warszawie, w styczniu 1919 r. wzięło udział zaledwie 250 mierniczych i to głównie z ziem zaboru rosyjskiego, ponieważ z ziem dawnego zaboru austriackiego było tylko 18 przedstawicieli i 13 przedstawicieli ziem dawnego zaboru pruskiego. Była to liczba niewielka, nawet jeśli przyjąć, że większość geodetów odbywała służbę wojskową. Tylko niewielu geodetów posiadało wyższe wykształcenie. Byli to niemal wyłącznie wychowankowie Konstantynowskiego Instytutu Mierniczego w Moskwie.

Tworzenie podstaw administracyjnych i prawnych, umożliwiających jednolite działanie zawodu geodezyjnego, toczyło się jednak stosunkowo szybko. W 1919 r. ujednoczono system miar i wag dzięki przystąpieniu Polski do Konwencji Metyrycznej. Utworzony w tymże roku Główny Urząd Miar i jego agendy zapewniły uwierzytelnianie wzorców miar oraz narzędzi mierniczych. Wykonanie pomiarów podstawowych kraju powierzono Ministerstwu Robót Publicznych, które utworzono w 1919 r. Przy Ministerstwie tym w latach 1922–1924 działała Państwowa Rada Miernicza. W tymże samym roku rozpoczął swą działalność Wojskowy Instytut Geograficzny powołany w celu zaspokojenia potrzeb kartograficznych wojska.

W 1921 r. powstała we Lwowie Spółka Akcyjna „Atlas”, od 1924 r. działająca pod nazwą „Książnica Atlas”, wydająca atlasy i mapy dla potrzeb cywilnych, przede wszystkim szkolnictwa. Do przeprowadzenia reformy rolnej powołano w 1919 r. Główny Urząd Ziemiński, przekształcony w 1923 r. w Ministerstwo Reform Rolnych. Sprawy katastru podporządkowane zostały Ministerstwu Skarbu. Ukazały się pierwsze instrukcje techniczne.

W 1920 r. Główny Urząd Ziemiński wydał tymczasową instrukcję techniczną obowiązującą przy pomiarach rolnych, a Ministerstwo Robót Publicznych, również w 1920 r. wydało tymczasowe przepisy dotyczące wykonania pomiarów i sporządzania planów pomiarów miast oraz przepisy obowiązujące przy pomiarach metodą trygonometryczną i poligonalną w celu przeprowadzania nowych zdjęć w kraju.

Rozpoczęły się prace przy organizacji wyższego i średniego szkolnictwa geodezyjnego. Na początku 1920 r. Senat Akademicki Politechniki Warszawskiej powołał Komisję w skład której weszli profesorowie Henryk Czapowski, Antoni Poniński, Czesław Skotnicki i Kazimierz Żórawski, powierzając jej sprawy organizacji Wydziału Geodezyjnego.

Na podstawie wytycznych tej Komisji w semestrze zimowym 1921 roku utworzony został na Politechnice Warszawskiej Wydział Geodezyjny, a dwuletni kurs szkolenia na geometrów na Politechnice Lwowskiej przekształcony został w Wydział Mierniczy, początkowo o trzyletnim a ostatecznie o czteroletnim okresie studiów. Średnie szkoły miernicze zostały utworzone w Warszawie, Poznaniu, Kowlu i Łomży, a następnie w Wilnie. Przejściowo również w Krakowie i we Lwowie istniały średnie szkoły miernicze.

Dzięki szybkiemu zorganizowaniu szkolnictwa geodezyjnego wyższego i średniego już od 1925 r. rozpoczął się stały dopływ coraz liczniejszych kadr mierniczych dobrze przygotowanych pod względem technicznym. A był po temu czas najwyższy, gdyż według danych z 1924 r. było w Polsce 400 mierniczych przysięgłych i geometrów cywilnych upoważnionych, a ponadto drugie tyle sił pomocniczych i kreślarzy oraz niewielka liczba kartografów i topografów wojskowych, którzy ongiś pełnili służbę w armiach zaborczych.

Rok 1924 zamknął w dziedzinie geodezji okres rozwiązań o charakterze tymczasowym. W 1925 r. ukazały się bowiem podstawowe akty prawne dotyczące struktury zawodu geodezyjnego i przepisy określające technikę i dokładność wykonania prac pomiarowych. Należały do nich:

- ustawa o mierniczych przysięgłych z 15 lipca 1925 r. wraz z późniejszymi rozporządzeniami wykonawczymi i nowelą z 1928 r.,
- ustawa scaleniowa z 18 grudnia 1925 r.,
- instrukcja techniczna Ministerstwa Reform Rolnych z 3 lutego 1925 r. oraz wydane nieco później, gdyż w 1928 r. II wydanie przepisów pomiarowych Ministerstwa Robót Publicznych.

Rozpoczęły się lata intensywnych prac pomiarowych, przy stale rosnącym na nie zapotrzebowaniu i stale rosnącej liczbie geodetów. Próbą unowocześnienia techniki pomiarów było utworzenie w 1929 r. Wydziału Fotogrametrycznego przy Polskich Liniach Lotniczych LOT.

W latach 1931–1935, w okresie światowego kryzysu gospodarczego, który dotknął również i Polskę, nastąpiły redukcje w zatrudnieniu mierniczych rządowych i inne ograniczenia, a w szczególności obniżenie cen za prace geodezyjne oraz nastąpiły zmiany w strukturze zawodu geodezyjnego, związane ze zmianami w organizacji władz państwowych. W roku 1932 zlikwidowano Ministerstwo Robót Publicznych, a istniejące przy tym resorcie Biuro Triangulacyjne zostało przeniesione do Ministerstwa Komunikacji. W tym samym czasie połączono Ministerstwo Rol-

nictwa z Ministerstwem Reform Rolnych tworząc Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych.

W wyniku dokonanych zmian struktura zawodu geodezyjnego była w 1939 r. ukształtowana w sposób następujący.

W Ministerstwie Komunikacji istniało Biuro Pomiarowe na prawach departamentu. Do zakresu działania tego biura należały: sprawy ogólnych przepisów i instrukcji o wykonywaniu pomiarów podstawowych i szczegółowych, pomiary astronomiczne i pomiary podstawowej triangulacji kraju prowadzone wraz z Wydziałem Triangulacyjnym Wojskowego Instytutu Geograficznego, pomiary niwelacji podstawowej kraju, nadzór nad pomiarami prowadzonymi dla celów kolejowych, drogowych i wodnych oraz pomiary granic państwa. Ponadto w resorcie komunikacji istniało przedsiębiorstwo państwowe „Fotolot”, (Wydział Aerofotogrametryczny PLL „LOT”) prowadzące prace aerofotogrametryczne dla zaspokojenia potrzeb władz państwowych i samorządowych.

W Ministerstwie Spraw Wojskowych całokształt pomiarów i reprodukcji map dla celów wojskowych skupiał Wojskowy Instytut Geograficzny. Współdziałał on z Biurem Pomiarowym Ministerstwa Komunikacji przy wykonywaniu triangulacji podstawowej kraju, ponadto wykonywał triangulację szczegółową dla potrzeb własnych.

Ministerstwu Przemysłu i Handlu podlegał Główny Urząd Miar, w którym istniała sekcja pomiarów długości i czasu przeprowadzająca sprawdzanie przymiarów długości oraz wykonująca pomiary grawimetryczne. Główny Urząd Miar wyposażony był w normalne wzorce długości oraz komparatory do porównywania z nimi przymiarów używanych do pomiarów baz geodezyjnych (przyrząd Jaederrina). Komparację pomiarów wstęgowych i łat przeprowadzały okręgowe i miejscowe urzędy miar.

Sprawy miernictwa górniczego znalazły się w gestii Wyższego Urzędu Górniczego, mającego swą siedzibę w Katowicach.

Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych poprzez Departament Urządzeń Rolnych i oddziały pomiarów w urzędach wojewódzkich prowadziło pomiary wykonywane przez personel własny i roztaczało nadzór nad pomiarami prowadzonymi przez wolny zawód mierniczy w związku z przebudową ustroju rolnego.

W Dyrekcji Naczelnej Lasów Państwowych sprawy pomiarowe podporządkowane były referatowi stanu posiadania. Referat ten oraz dyrekcje lasów państwowych przeprowadzały pomiary niezbędne dla gospodarki leśnej.

Ministerstwu Skarbu podlegała Główna Komisja Klasyfikacyjna powołana do przeprowadzenia klasyfikacji gruntów na terenie całego kraju. Komisji tej podporządkowany był cały kataster Małopolski, Poznańskiego, Pomorza i Śląska.

W Ministerstwie Spraw Wewnętrznych w Wydziale Zabudowy Osiedli Departamentu Techniczno-Budowlanego istniał referat pomiarowy, który wraz z podległymi sobie referatami pomiarowymi w urzędach wojewódzkich prowadził sprawy wydawania instrukcji i przepisów odnośnie pomiarów miast i osiedli, utrzymywania znaków granicznych, nadzoru nad pomiarami prowadzonymi przez związki komunalne oraz nadzoru nad wolnym zawodem mierniczym.

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego miało pod swoją opieką wyższe uczelnie z wydziałami geodezyjnymi a także licea geodezyjne. Ministerstwu temu podlegały również instytucje o charakterze naukowym, jak na przykład z dziedziny geodezji Komitet Bałtycki, który realizował zadania wynikające z Konwencji Geodezyjnej Bałtyckiej.

W końcowym okresie międzywojennym w szkolnictwie geodezyjnym nastąpiło znaczne zredukowanie bazy naukowej. Wyrazem tego było przekształcenie Wydziału Geodezyjnego Politechniki Warszawskiej w Oddział Mierniczy Wydziału Inżynierii oraz zmniejszenie liczby średnich szkół geodezyjnych z 6 do 2. W 1939 r.

pozostały jedynie licea miernicze w Warszawie i Wilnie o łącznej liczbie 6 klas z około 180 uczniami.

W Akademii Umiejętności istniał Komitet Geodezyjno-Geofizyczny, który współdziałał z Międzynarodową Unią Geodezji i Geofizyki.

Według stanu z 1939 r. na 611 miast jedynie 51 posiadało stałe komórki geodezyjne. Były to wyłącznie miasta większe. Potrzeby miast małych, których była zdecydowana większość, zaspokajał wolny zawód mierniczy. Dane o służbie geodezyjnej w miastach zawiera tablica 4.1.

Tablica 4.1

Liczba mieszkańców	Liczba miast	Liczba miast ze stałą służbą geodezyjną
do 10 000	452	2
do 10 000 do 30 000	111	12
od 30 000 do 200 000	42	31
od 200 000 do 500 000	4	4
500 000 i więcej	2	2
Razem	611	51

Do zadań geodezyjnej służby samorządowej w miastach należało wykonywanie pomiarów podstawowych i realizacyjnych oraz map na terenach miast. W szczególności na obszarach miast były wykonywane prace geodezyjne w zakresie: zakładania osnów geodezyjnych (poziomych i wysokościowych), pomiarów sytuacyjnych i wysokościowych związanych z zakładaniem map miejskich, pomiarów związanych z opracowywaniem i realizacją planów zabudowania i wykonywaniem inwestycji miejskich oraz dokumentacji geodezyjnej dla regulacji prawa własności nieruchomości miejskich.

Wolny zawód mierniczy składał się z mierniczych przysięgłych, praktykantów na mierniczych przysięgłych, kreślarzy i sił pomocniczych zatrudnionych w biurach mierniczych przysięgłych. Mierniczowie przysięgli wykonywali pomiary dla potrzeb państwa, samorządów i osób prywatnych na zasadzie wyłączności uprawnień do prowadzenia prac pomiarowych w kraju i wyłączności uprawnień do sporządzania dokumentów geodezyjnych. Zgodnie z ustawą o mierniczych przysięgłych z 15 lipca 1925 r. do uzyskania uprawnień zawodowych mierniczego przysięgłego konieczne było: geodezyjne wykształcenie wyższe lub średnie, praktyka zawodowa (2 lata przy wykształceniu wyższym i 5 lat przy wykształceniu średnim), złożenie egzaminu przed Państwową Komisją Egzaminacyjną, złożenie przysięgi i otrzymanie dekretu urzędu wojewódzkiego właściwego dla miejsca założonej siedziby biura mierniczego przysięgłego.

Polskie środowisko geodezyjne liczyło w 1939 r. około 4000 osób. Wolny zawód był reprezentowany przez niemal 1300 mierniczych przysięgłych, prowadzących własne biura miernicze i około 600 praktykantów na mierniczych przysięgłych. Pozostali geodeci zatrudnieni byli w wojsku, w administracji państwowej, w służbie samorządowej oraz w biurach mierniczych przysięgłych jako personel pomocniczy.

Brak jednego centralnego organu geodezyjnego planującego, koordynującego i nadzorującego prace geodezyjne w kraju oraz rozproszenie agend geodezyjnych między różne resorty, instytucje państwowe i samorządowe powodowało, że prace geodezyjne były realizowane pod kątem własnych potrzeb poszczególnych instytucji. Potrzeby te nie były koordynowane w skali krajowej. Prace geodezyjne prowadzono według kilku instrukcji technicznych nie powiązanych w jedną

organiczną całość. Liczne konferencje i spotkania jakie odbywały się w okresie międzywojennym w tej sprawie nie doprowadziły do unifikacji geodezji. Na podkreślenie zasługuje fakt, że w 1932 r. prezes Rady Ministrów powołał Komitet do spraw pomiarowych przy Ministerstwie Robót Publicznych, złożony z przedstawicieli zainteresowanych ministerstw, którego zadaniem było opracowanie projektu przepisów w zakresie powołania jednego centralnego urzędu pomiarowego, skupiającego całokształt spraw pomiarowych. Jednak sprawy kompetencyjne między poszczególnymi resortami i obawy niezaspokojenia potrzeb poszczególnych ministerstw przez centralną instytucję uniemożliwiły unifikację geodezji na czas dłuższy. W 1939 r. prezes Rady Ministrów zlecił Ministerstwu Komunikacji, jako spadkobiercy prac geodezyjnych po zniesionym w 1932 r. Ministerstwie Robót Publicznych, wznowienie działalności Komitetu ds. pomiarowych dla opracowania planu i projektu przepisów w zakresie skoordynowania geodezji państwowej. Wybuch II wojny światowej uniemożliwił realizację tego zadania.

W całym okresie międzywojennym poważną rolę w kształtowaniu opinii środowiska geodezyjnego odgrywały stowarzyszenia zawodowe, zwłaszcza dwa spośród nich o charakterze ogólnokrajowym, a mianowicie Stowarzyszenie Mierniczych Przysięgłych i Związek Inżynierów Miernictwa. Pod koniec lat trzydziestych wysunęły one szereg postulatów, które najpełniejszy wyraz znalazły w uchwałach I Kongresu Inżynierów Miernictwa. Na Kongresie tym, który odbył się w Warszawie w lutym 1939 r. postulowano:

- przeprowadzenie do końca reformy rolnej, w kierunku rzeczywistego oparcia ustroju rolnego na silnych, zdrowych i zdolnych do wydajnej produkcji gospodarstwach rolnych,
- rozszerzenie i wzmocnienie akcji upełnorolnienia, które powinno w zasadzie poprzedzać scalenie,
- zespolenie w jednym resorcie ministerialnym państwowych agend mierniczych,
- przystąpienie do sporządzenia podstawowej mapy kraju w dużej skali, jako podstawy do wszelkich potrzeb gospodarki narodowej.